

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут
Кафедра анатомії, клінічної анатомії, патоморфології та судової медицини

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

 Юрій КОТЛЯР

«__» _____ 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СУДОВА МЕДИЦНА, МЕДИЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність: 222 «Медицина»

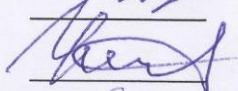
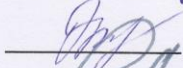
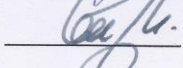
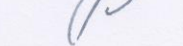
Розробники:

В.о. зав. кафедри розробника

Гарант освітньої програми

В. о. директора інституту

Начальник НМВ

Валерій ЧЕРНО

Вікторія ПШИЧЕНКО

Микола КЛИМЕНКО

Наталія ТЕРЕНТЬЄВА

Сергій ШКІРЧАК

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Судова медицина, медичне право України	
Галузь знань	22 «Охорона здоров'я»	
Спеціальність	222 «Медицина»	
Спеціалізація (якщо є)		
Освітня програма	Медицина	
Рівень вищої освіти	Магістр	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	4-й	
Навчальний рік	2024-2025	
Номери семестрів:	Денна форма	Заочна форма
	8-й	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	3 кредити / 90 годин	
Структура курсу: - лекції - семінарські заняття (практичні, лабораторні, півгрупові) - годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	20 год.	
	30 год.	
	40 год.	
Відсоток аудиторного навантаження	56%	
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)		
Форма підсумкового контролю	Диференційний залік - 8-й семестр	

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Мета навчальної дисципліни. Кінцеві цілі дисципліни встановлені на основі ОПП підготовки лікаря за фахом відповідно до блоку її змісту. Опис цілей сформульовано через вміння у вигляді цільових завдань.

Завдання судово-медичної експертизи.

1. Перше і основне завдання судової медицини полягає у допомозі правоохоронним органам у справах (кримінальних і цивільних), пов'язаних зі злочинами проти життя, здоров'я, гідності особи та здоров'я населення в цілому і має важливе соціальне значення. Для цього судово-медичні експерти беруть участь в первинних слідчих діях, в т.ч. в огляді трупа на місці його виявлення, експертизі трупа, експертизі живих осіб, експертизі речових доказів. При цьому вирішуються важливі питання про причину і давність смерті, механізм утворення тілесних ушкоджень, відстань пострілу, групу крові та ін.

2. Другим завданням судової медицини є сприяння органам охорони здоров'я в поліпшенні якості лікувально-профілактичної роботи.

Розроблена програма відповідає *освітньо-професійній програмі (ОПП)* та орієнтована на формування *компетентностей*:

- загальні (ЗК): ЗК1 – ЗК15:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК4. Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності.

ЗК5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність працювати в команді.

ЗК8. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК9. Здатність спілкуватись іноземною мовою.

ЗК10. Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.

ЗК11. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел

ЗК12. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків

ЗК13. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.

ЗК14. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК15. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- фахові (ФК): ФК1 – ФК8, ФК11, ФК16, ФК21, ФК23 – ФК25:

ФК 1. Здатність до розуміння предметної області судової медицини.

ФК 2. Здатність виявляти потребу в додаткових знаннях у сфері судової медицини

ФК 3. Здатність формулювати діагностичні питання.

ФК 4. Володіння сучасними діагностичними методами.

ФК 5. Здатність інтерпретувати результати аутопсії, проводити її коректний аналіз та узагальнення.

ФК 6. Здатність до організації та реалізації судово-медичної експертизи.

ФК 7. Дотримання лікарняної етики.

ФК 8. Здатність до визначення тактики та надання екстреної медичної допомоги.

ФК 11. Здатність розв'язувати медичні проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності.

ФК 16. Здатність до ведення медичної документації, в тому числі електронних форм.

ФК 21. Зрозуміло і неоднозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

ФК 23. Здатність розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері охорони здоров'я.

ФК 24. Дотримання етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами.

ФК 25. Дотримання професійної та академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів

Відповідно до ОПП, очікувані **програмні результати навчання (ПРН)** включають вміння ПРН1, ПРН2, ПРН21 ОПП:

ПРН1	Мати ґрунтовні знання із структури професійної діяльності. Вміти здійснювати професійну діяльність, що потребує оновлення та інтеграції знань. Нести відповідальність за професійний розвиток, здатність до подальшого професійного навчання з високим рівнем автономності.
ПРН2	Розуміння та знання фундаментальних і клінічних біомедичних наук, на рівні достатньому для вирішення професійних задач у сфері охорони здоров'я.
ПРН21	Відшукувати необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних інших джерелах, аналізувати, оцінювати та застосовувати цю інформацію.

Програма навчальної дисципліни

Організація навчального процесу здійснюється за європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ЄКТС).

Програма навчальної дисципліни «Судова медицина. Медичне право України» складається 3- кредитів, 90 академічних годин, одного блоку та таких розділів:

Розділ 1. Процесуальні основи та структура судово-медичної служби в Україні.

Судово-медична танатологія.

Тема 1. Предмет і завдання судової медицини (аудиторне заняття).

Тема 2. Історія розвитку судової медицини, процесуальні та організаційні основи судово-медичної експертизи (самостійне вивчення).

Тема 3. Організаційно-процесуальні засади проведення судово-медичної експертизи в Україні (аудиторне заняття).

Тема 4. Загальні питання судово-медичної танатології. Вірогідні й достовірні ознаки смерті (аудиторне заняття).

Тема 5. Огляд трупа на місці події (самостійне вивчення).

Тема 6. Судово-медична експертиза трупів невідомих осіб. Судово-медична ідентифікація особи (аудиторне заняття).

Тема 7. Судово-медична експертиза наглої смерті (самостійне вивчення).

Тема 8. Судово-медична експертиза трупів новонароджених (аудиторне заняття).

Розділ 2. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб.

Тема 1. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб. Приводи і порядок її проведення. Встановлення тяжкості тілесних ушкоджень (аудиторне заняття).

Тема 2. Встановлення стану здоров'я (симуляція, агравація, штучні хвороби, самоушкодження). Визначення віку (самостійне вивчення).

Тема 3. Судово-медична експертиза спірних статевих станів (аудиторне заняття).

Тема 4. Судово-медична експертиза статевих злочинів (аудиторне заняття).

Розділ 3. Судово-медична експертиза ушкоджень та смерті від механічних чинників (судова-травматологія). Судово-медична токсикологія.

Тема 1. Загальні питання судово-медичної травматології (аудиторне заняття).

Тема 2. Судово-медична експертиза ушкоджень тупими та гострими предметами (аудиторне заняття).

Тема 3. Особливості ушкоджень у разі падіння з висоти, на площину - при прискоренні та безнього (самостійне вивчення).

Тема 4. Судово-медична експертиза травматизму та транспортної травми (аудиторне заняття).

Тема 5. Судово-медична експертиза вогнепальних ушкоджень (аудиторне заняття).

Тема 6. Судово-медична експертиза механічної асфіксії (аудиторне заняття).

Тема 7. Судово-медична експертиза ушкоджень від дії інших фізичних факторів зовнішнього середовища (від дії: крайніх температур, атмосферної та технічної електрики, променевої енергії, різко зміненого барометричного тиску) (самостійне вивчення).

Тема 8. Загальні відомості про отрути, механізм їх дії та основи судово-медичної діагностики отруєнь (аудиторне заняття).

Тема 9. Отрути з переважно місцевою дією (корозійні) (аудиторне заняття).

Тема 10. Отрути з переважно загальною дією (резорбтивні) (аудиторне заняття).

Тема 11. Отруєння пестицидами та харчовими токсинами (самостійне вивчення).

Розділ 4. Медичне право України.

Тема 1. Правові основи медичного законодавства. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я (аудиторне заняття).

Тема 2. Правові основи організації охорони здоров'я (аудиторне заняття).

Тема 3. Медико-юридична оцінка несприятливих наслідків у медичній практиці (самостійне вивчення).

Тема 4. Правопорушення та юридична відповідальність у сфері охорони здоров'я (аудиторне заняття).

Зміст тем

Розділ 1. Процесуальні основи та структура судово-медичної служби в Україні. Судово-медична танатологія.

Конкретні цілі:

- аналізувати етапи розвитку вітчизняної судової медицини, внесок окремих вчених на кожному етапі;
- пояснювати засади організації судово-медичної експертизи у державі;
- знати функцію структурних підрозділів бюро судово-медичної експертизи;
- аналізувати нормативно-правове забезпечення медичної діяльності;
- інтерпретувати законодавчі норми стосовно призначення та проведення судово-медичної експертизи;
- вміти констатувати факт настання біологічної смерті;
- демонструвати вміння проводити огляд ділянки обличчя трупа на місці події, знаходити, описувати та вилучати речові докази біологічного походження;
- описувати судово-медичний статус трупа;

- проводити судово-медичне дослідження обличчя трупа під час його розтину, формулювати причинуненасильницької смерті, формулювати судово-медичний діагноз та виписувати «Лікарське свідоцтво про смерть»;
- знати особливості судово-медичної експертизи трупа новонародженого та осіб у випадках наглої тараптові смертей.

Тема 1, 2

Предмет і завдання судової медицини. Історія розвитку судової медицини процесуальні та організаційні основи судово-медичної експертизи

Судова медицина, визначення поняття, її зміст та завдання. Значення судової медицини в системі вищої медичної освіти. Судово-медична експертиза, її роль в роботі правоохоронних органів та охорони здоров'я України. Становлення судової медицини.

Етапи розвитку судової медицини, особливості сучасного V етапу судової медицини. Внесок визначних вітчизняних та українських судових медиків - С.А. Громова, П.А. Мінакова, М.С. Бокаріуса, М.В. Попова, М.І. Райського, М.І. Авдєєва, В.М. Смольянінова, Ю.С., Сапожнікова, І.А. Концевич, А.Ф. Рубіжанського, А.М. Фадєєва, В.І. Кононенко, Б.М. Зорина. Розвиток теорії та практики судової медицини. Наукові досягнення кафедр (курсів) судової медицини.

Тема 3

Організаційно-процесуальні засади проведення судово-медичної експертизи в Україні

Судово-медична експертиза як один з різновидів судових експертиз та доказів усудовому процесі. Нормативно-правові акти, що регламентують проведення судово-медичних експертиз - Закон «Про судову експертизу», «Основи законодавства України

про охорону здоров'я», кодекси, доповнення та зміни до закону «Про підприємництво», наказ №6 «Про організацію судово-медичної експертизи в Україні» (1995).

Поняття про судово-медичну експертизу, обов'язкове її призначення. Види експертиз, одноосібне, комісійне та комплексне її проведення. Структура судово-медичної служби в Україні. Поняття про інстанційність державної судово-медичної служби. Бюро судово-медичної експертизи як організаційна ланка державної судово-медичної служби, його структура та функції підрозділів.

Поняття про судового експерта, судово-медичного експерта, спеціаліста у галузі судово-медичної експертизи, їх обов'язки, права та відповідальність. Гарантії незалежності судового експерта. Роль судово-медичного експерта в досудовому слідстві, дізнанні та його участь у судовому засіданні.

Об'єкти судово-медичної експертизи - трупи, потерпілі, звинувачувані та інші особи, речові докази, медична документація. Регламентація проведення судово-медичних експертиз та судово-медичних досліджень, документація, її структура порядок складання.

Тема 4

Загальні питання судово-медичної танатології. Термінальні стани.

Вірогідні й достовірні ознаки смерті. Демонстрація розтину трупа

Поняття про танатологію. Вчення про смерть у судовій медицині. Концепції смерті: смерть клітини, органу, організму.

Судово-медична класифікація смерті. Смерть насильницька та ненасильницька. Роль та межі компетенції судово-медичного експерта при встановленні роду насильницької смерті. Вмирання та його етапи. Термінальний стан і його судово-медичне значення, мозкова смерть. Констатація факту смерті, її ознаки та їх визначення, уявна смерть. Діагностика клінічної і біологічної смерті, ймовірні та вірогідні /абсолютні/ ознаки смерті. Зміни, які настають в органах і тканинах після смерті. Переживання тканин та судово-медичне значення управітальних реакцій. Ранні трупні ознаки: охолодження тіла, трупне висихання, аутоліз, трупні плями: стадії і термін їх розвитку, методи дослідження; трупне залякання: механізм розвитку і засоби виявлення.

Пізні трупні ознаки. Процес гниття трупа, його сутність; вплив різноманітних факторів на розвиток процесів гниття. Ентомофауна трупа. Особливості гниття окремих органів і тканин. Зміни тканин обличчя та зубо-щелепного апарату після смерті.

Природна консервація трупів: муміфікація, жировіск, торф'яне дублення, промерзання. Засоби штучної консервації трупів. Ушкодження і знищення трупів комахами, тваринами. Судово-медичне встановлення давності настання смерті.

Тема 5

Огляд трупа на місці події

Огляд трупа на місці його знайдення. Правова регламентація огляду місця події. Організація огляду, його учасники. Стадії огляду - статична та динамічна. Завдання та функції спеціаліста в галузі судово-медичної експертизи під час огляду трупа на місці його виявлення. Порядок та методика огляду трупа. Виявлення, опис, вилучення та пакування речових доказів біологічного походження для подальшого їх дослідження. Документація, яку складають під час огляду місця події. Судово-медична експертиза трупа (демонстрація).

Категорії трупів, які підлягають судово-медичній експертизі (дослідженню). Правила і техніку судово-медичного дослідження трупів. Правова регламентація судово-медичної експертизи трупів. Питання, які вирішують під час розтину трупів. Особливості судово-медичного розтину трупа. Особливості дослідження трупів невідомих осіб (антропометрія, словесний портрет, особливі ознаки, дактилоскопія, зубна формула тощо),

розчленованих, скелетованих трупів та кісткових залишків. Особливості розтину при підозрі на ураження радіоактивними речовинами, бойовими отруйними речовинами, при захворюванні на особливо небезпечні інфекції та ВІЛ. Особливості дослідження ексгумованих трупів.

Питання, які вирішують під час дослідження трупів.

Тема 6, 7, 8

Судово-медична експертиза трупів невідомих осіб.

Роль судового медика при встановленні особи невідомої людини.

Судово-медична експертиза трупа у випадку наглої смерті.

Судово-медична експертиза трупів новонароджених.

Самостійний розтин трупа

Поняття про наглу смерть та її фактори ризику. Основна мета та завдання, які вирішують під час судово-медичного дослідження трупів. Причини та генез наглої смерті у різних вікових групах. Особливості дослідження трупів нагло померлих осіб.

Особливості дослідження трупів невідомих осіб, документація. Поняття про словесний портрет та особливості його складання. Ідентифікація особи за стоматологічним статусом: значення одонтограм, панорамної рентгенографії, зажиттєвого забарвлення зубів, палатографії, дермографії губ, дослідження стоматологічного статусу, зубних протезів. Система запису інформації про стан зубів. Діагностика наглої смерті при захворюваннях серцево-судинної системи, органів дихання, травлення, центральної нервової та сечостатевої систем; при вагітності, під час пологів, від інфекційних захворювань.

Раптова смерть у дитячому віці: основні причини, діагностика; синдром раптової дитячої смерті. Використання лабораторних досліджень - гістологічного, гістохімічного, ангіографічного, полум'яно-фотометричного, біохімічного, бактеріологічного для обґрунтування причини смерті.

Раптова смерть за особливих обставин: на фоні травми, під час лікувальних процедур, занять спортом. Визначення танатогенезу при поєднанні різних нозологічних форм захворювань та травми: встановлення основної причини смерті, її діагностика.

Значення аналізу раптової смерті для підвищення якості лікувально-профілактичної допомоги населенню. Поняття про причину смерті. Встановлення причини та генезу смерті. Документація, яку складають при судово-медичній експертизі (дослідженні) трупів.

Принципи побудови судово-медичного діагнозу та експертних висновків. Лікарське свідоцтво про смерть. Особливості судово-медичної експертизи (дослідження) та техніки розтину трупів новонароджених.

Встановлення новонародженості, доношеності, зрілості, живонародженості, життєздатності та тривалості життя після пологів. Використання результатів інструментальних та лабораторних методів досліджень - гістологічного,

рентгенологічного, біохімічного для обґрунтування судово-медичного висновку. Причини смерті плода і новонародженого: до, під час та після пологів. Дітовбивство: активне та пасивне.

Розділ 2. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб.

Конкретні цілі:

- вміти проводити огляд потерпілої особи з приводу тілесних ушкоджень;
- вміти описувати тілесні ушкодження;
- демонструвати вміння з визначення тяжкості тілесного ушкодження, відсотку втрати загальної працездатності;
- знати особливості судово-медичної експертизи з приводу спірних статевих станів та статевих злочинів.

Тема 9

Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб. Приводи і порядок її проведення. Встановлення тяжкості тілесних ушкоджень

Приводи до судово-медичної експертизи потерпілих, звинувачуваних та інших осіб, її організація, особливості проведення і документація. Судово-медична експертиза з приводу наявності на потерпілому тілесних ушкоджень. Визначення видів пошкоджень, давності нанесення та ступеня їх тяжкості. Юридична класифікація тілесних ушкоджень за їх тяжкістю відповідно до Карного Кодексу України. Тяжкі тілесні ушкодження. Ушкодження середньої тяжкості. Легкі тілесні ушкодження. Критерії тяжкості тілесних ушкоджень відповідно до діючих «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень». Побої, мордування. Особливості проведення експертизи визначення наявності та ступеня втрати працездатності.

Тема 10

Судово-медична експертиза встановлення стану здоров'я та віку

Експертиза стану здоров'я: симуляція, агравація, дисимуляція, штучні хвороби, самоушкодження. Значення медичних документів, слідчих матеріалів при встановленні умов, за яких було заподіяно травму.

Експертиза визначення віку, приводи та критерії визначення віку, методи дослідження.

Тема 11, 12

Судово-медична експертиза спірних статевих станів. Судово-медична експертиза статевих злочинів

Особливості проведення експертизи у випадках спірних статевих станів. Визначення статі. Встановлення порушення цілості дівочої пльиви. Встановлення статевої зрілості, статевої репродуктивної здатності, минулих пологів. Встановлення минулого викидня (аборту).

Судово-медична експертиза статевих злочинів. Статеві злочини, за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність. Зґвалтування: встановлення факту статевого акту, ознак фізичного насильства, безпорадного стану. Експертиза постраждалої особи та особи, підозрюваної у скоєнні злочину. Експертиза випадків статевої близькості з особами, які не досягли статевої зрілості. Розбещення неповнолітніх. Експертиза насильницького задоволення статевої пристрасті не природним способом. Експертиза навмисного зараження венеричною хворобою та ВІЛ інфекцією. Особливості їх проведення.

Розділ 3. Судово-медична експертиза ушкоджень та смерті від механічних чинників. Судово-медична токсикологія.

Конкретні цілі:

- вміти визначати вид тілесного ушкодження;
- вміти описувати тілесні ушкодження, що виникли від дії механічних чинників;
- вміти визначати причину насильницької смерті;
- вміти виписувати «Лікарське свідоцтво про смерть»;

- формулювати питання, які можуть бути вирішені під час проведення судово-медичної експертизи;
 - вміти визначати вид тілесного ушкодження від дії хімічних речовин та складати його опис;
 - вміти визначати причину насильницької смерті у разі підозри на отруєння;
 - вміти виписувати «Лікарське свідоцтво про смерть» у разі смерті від отруєння;
 - вміти вилучати об'єкти для проведення судово-токсикологічного дослідження;
 - інтерпретувати результати судово-токсикологічного дослідження;
- визначати ступінь алкогольного сп'яніння.

Тема 13

Загальні питання судово-медичної травматології

Визначення понять «травма», «ушкодження». Класифікація ушкоджень залежно від діючого фактора, характеру та ступеня тяжкості. Анатомічні та функціональні травми. Особливості описання тілесних ушкоджень. Ушкодження тупими предметами, їх класифікація. Механізм дії тупих предметів та характеру ушкоджень, які виникають від їх дії. Садна, синці, забій тканин, забійні рани, переломи кісток, розриви та відриви внутрішніх органів, відокремлення та розчавлення частин тіла, їх морфологічна характеристика та судово-медичне значення. Ушкодження тканин обличчя, кісток, зубів, ротової порожнини. Ушкодження зубами. Можливості визначення виду тупого твердого предмета і механізму його дії на підставі особливостей ушкоджень. Судово-медичне значення рубців.

Тема 14

Ушкодження тупими та гострими предметами

Види тупих та гострих предметів, механізм заподіяння ушкодження. Морфологічні особливості ран спричинених тупими предметами. Морфологічні особливості різаних, колотих, колото-різаних, рубаних та пиляних ран. Питання, які виникають при судово-медичному дослідженні цих ушкоджень. Можливості встановлення механізму дії та ідентифікації тупих та гострих предметів. Особливості ушкоджень, заподіяних власною та сторонньою рукою. Зажиттєва реакція на ушкодження (місцева та загальна); сучасні методи визначення зажиттєвості та давності спричинення ушкоджень. Вирішення питання про можливість смертельно поранених до самостійних цілеспрямованих дій.

Причини смерті від механічної травми, зумовленої дією тупих та гострих предметів, їх судово-медичне значення.

Тема 15

Особливості ушкоджень у разі падіння з висоти, на площину - при прискоренні та без нього

Особливості ушкоджень, які виникають у разі падіння з висоти, на площину - при прискоренні та без нього. Їх диференціальна діагностика.

Тема 16

Судово-медична експертиза травматизму та транспортної травми

Травматизм та його види. Судово-медичні особливості різних видів травматизму. Класифікація транспортної травми. Автомобільна травма та основні її види. Зв'язок фаз автомобільної травми з механізмом виникнення ушкоджень. Особливості огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. Травма від зіткнення людини з автомобілем, який рухається. Травма від переїзду колесом автомобіля. Травма в кабіні автомобіля; травма внаслідок падіння з кузова; травм результати здавлювання тіла між автомобілем та нерухомим предметом.

Мотоциклетна травма, особливості ушкоджень. Залізнична травма, її види та особливості ушкоджень. Травма на водному транспорті. Авіаційна травма та її види. Особливості судово-медичної експертизи та її значення для встановлення причини авіаційної катастрофи. Виробнича (промислова та сільськогосподарська) та спортивна травми.

Тема 17

Судово-медична експертиза вогнепальних ушкоджень

Поняття про вогнепальні ушкодження. Вогнепальна зброя, її види. Патрон та його складові частини. Механізм пострілу: головна балістична хвиля, вбивча сила кулі. Пояси дії куль залежно від їх кінетичної енергії; гідродинамічна дія кулі. Устрій бойового патрона, механізм дії снаряду на одяг, тканини і органи залежно від відстані пострілу. Додаткові фактори пострілу. Ознаки пострілу впритул. Значення відбитка дульного зрізу та механізм його утворення. Постріл на близькій відстані, його ознаки. Постріл на неблизькій відстані. Визначення вхідного та вихідного кульових отворів при пострілах на різних відстанях на одязі та шкірі. Особливості вогнестрільних ушкоджень на одязі із синтетичного матеріалу. Ушкодження з мисливської зброї. Особливості вогнестрільного ранового каналу (сліпий, наскрізний, зміщений, напівколовий, коловий) у разі його проходження крізь різні органи і тканини. Можливості встановлення напрямку пострілу при проходженні кулі крізь плоскі, трубчасті кістки та паренхіматозні органи. Діагностика вогнепальних ушкоджень із сучасної вогнепальної зброї. Ушкодження з газової зброї. Ушкодження від гранат, запалів, мін, снарядів, вибухових речовин. Можливості визначення виду зброї, боєприпасів за характером ушкоджень. Спеціальні методи досліджень, які застосовують при експертизі вогнестрільної травми: гістологічні, хімічні, рентгенологічні, фотографічні, спектрографічні, контактнo-дифузійні, безпосередня мікроскопія, фотографування в інфрачервоних променях тощо. Особливості огляду місця події і значення слідчого експерименту для вирішення питань, поставлених слідчими органами при розслідуванні справ, пов'язаних з експертизою вогнестрільних ушкоджень.

Тема 18

Судово-медична експертиза механічної асфіксії

Поняття про гіпоксію, асфіксію та механічну асфіксію. Клінічна картина вмирання при асфіксії, стадії перебігу. Післяасфіксійний стан. Патоморфологічні зміни після смерті від механічної асфіксії (так звані загальноасфіктичні ознаки). Класифікація механічної асфіксії. Повищення, зашморги, їх види та варіанти накладання. Генез смерті при підвищенні, діагностика смерті від підвищення; видові ознаки. Різниця між життєвою та післясмертною странгуляційною борозною. Встановлення механізму виникнення ушкоджень на тілі.

Задушення петлею, видові ознаки, особливості ходу странгуляційної борозни. Діагностика смерті від задушення петлею. Ознаки боротьби та самооборони. Задушення руками, морфологічні ознаки та діагностика цього виду механічної асфіксії залежно від особливостей механічного фактора - м'який предмет чи руки. Рід насильницької смерті при цих видах асфіксії. Асфіксія від попадання сторонніх предметів та блювотних мас у дихальні шляхи. Аспірація компактними та сипучими речовинами. Діагностика життєвості попадання сторонніх предметів у дихальні шляхи. Рід насильницької смерті.

Стискання грудей і живота, генез смерті, морфологічні ознаки цього виду асфіксії. Утоплення: механізм смерті, видові ознаки, ознаки перебування трупа у воді, лабораторні методи дослідження при діагностиці утоплення. Смерть у воді, не пов'язана з утопленням. Ушкодження на трупі, який перебував у воді. Встановлення строку перебування трупа у воді. Рід насильницької смерті.

Тема 19

Судово-медична експертиза ушкоджень від дії інших фізичних факторів зовнішнього середовища (від дії: крайніх температур, атмосферної та технічної електрики, променевої енергії, різко зміненого барометричного тиску)

Місцева та загальна дія високої температури. Опіки шкіри обличчя, які спричинені полум'ям, розпеченим предметом, гарячою рідиною та паром, їх морфологічна характеристика. Визначення діючого фактора, площі та ступеня опіків. Опіки слизової оболонки порожнини рота. Наслідки опіків. Дія високої температури на кістки та зуби. Питання, які вирішують при експертизі опіків. Особливості експертизи обуглених трупів, визначення життєвості потрапляння тіла в полум'я. Причини смерті від дії високої температури та в різних

стадіях опікової хвороби. Загальна дія високої температури на організм. Тепловий та сонячний удари. Особливості діагностики. Загальна та місцева дія низької температури. Смерть від переохолодження організму тайого ознаки на трупі. Умови, які спричинюють смерть від переохолодження. Генез смерті. Замерзання трупа.

Судово-медична експертиза смерті від дії технічного електричного струму. Механізм дії технічного електричного струму на організм людини. Умови, які впливають на наслідки електротравми. Генез смерті при електротравмі. Особливості огляду місця події. Електрична міткавходу та виходу струму з організму; інші ознаки дії струму. Лабораторні методи дослідження електромітки Ураження атмосферною електрикою. Причини смерті при електротравмі. Судово-медична експертиза при ураженні іонізуючим випромінюванням. Дія іонізуючого випромінювання на організм людини. Променева хвороба. Дія малих доз іонізуючого випромінювання на організм. Особливості дослідження трупа.

Причини смерті та їх судово-медична діагностика. Судово-медична експертиза ушкодження від дії лазерного випромінювання. Особливості дії лазера на біологічні тканини. Лазерний термічний опік, лазерні рани. Дія різкозміненого (зниженого або підвищеного) тиску газового середовища на організм (баротравма), декомпресійна хвороба. Розлад здоров'я та смерть при змінах парціального тиску газів.

Тема 20

Загальні відомості про отрути, механізм їх дії та основи судово-медичної діагностики отруєнь. Умови дії отрут. Діагностика отруєння. Класифікація отрут

Поняття про отрути та отруєння. Умови дії отрут. Розподіл отрут в організмі. Вплив просторового, часового та концентраційного фактора. Критичні органи при отруєннях. Рецептори токсичності. Перебіг отруєнь. Механізм звикання до отрут. Особливості огляду місця події при підозрі на смерть від отруєння. Вимоги до судово-медичного дослідження трупа у разі підозри на отруєння. Судово-медичні джерела діагностики отруєнь: обставини справи, результати зажиттєвого токсикологічного аналізу, особливості клінічного перебігу розладу здоров'я, судово-медичний розтин трупа, судово-токсикологічне дослідження, судово-гістологічне, ботанічне та бактеріологічне дослідження, фармакологічна проба. Правила вилучення органів і тканин трупа для лабораторних досліджень. Класифікація отрут. Характеристика і судово-медична діагностика отруєнь корозійними отрутами (їдкі кислоти й луги, феноли); кров'яними (окис вуглецю, метгемоглобін утворювачі); деструктивними (солі важких металів та металоїдів - ртуть, мідь, свинець, талій, миш'як, фосфор) інервово-функціональними (ціаністи сполуки, снодійні, алкалоїди, наркотики, сірководень, вуглекислота, отрутохімікати - фосфор та хлорорганічні сполуки).

Тема 21, 22, 23 Отрути з переважно місцевою дією (корозійні).

Отрути з переважно загальною дією (резорбтивні).

Отруєння пестицидами та харчовими токсинами. Отруєння етиловим спиртом: його дія на організм, токсикокінетика, стадії резорбції та елімінації. Смертельна доза. Визначення кількості випитих спиртних напоїв. Кількісне визначення алкоголю в крові та сечі, методи дослідження. Можливості зміни концентрації алкоголю в тканинах трупа.

Судово-медична діагностика смерті від алкогольної інтоксикації. Отруєння технічними рідинами, що містять спирти: метиловий, амиловий, антифриз, дихлоретан, тетраетилсвинець; їх характеристика та виявлення. Профілактичні заходи в боротьбі з алкоголізмом та пияцтвом. Визначення ступеня алкогольного сп'яніння. Визначення факту алкогольного сп'яніння за видихуванним повітрям: якісні методи виявлення алкоголю у видиху, використання сучасних аналізаторів парів алкоголю. Судово-медична експертиза смерті від вживання наркотиків. Сучасні особливості наркоманії. Перебіг наркотичного сп'яніння. Великий наркоманічний синдром. Судово-медична діагностика смерті від передозування опію, морфіну, героїну, кокаїну, канабіоїдів. Наркотичні гриби. Судово-медична класифікація харчових отруєнь та їх походження. Бактеріальне та небактеріальне (отруйні рослини, гриби, ягоди, насіння, коріння), їх характеристика та визначення. Особливості судово-медичної експертизи при розслідуванні харчових отруєнь. Об'єкти

та питання, які вирішують під час експертизи. Методи досліджень. Експертні можливості при проведенні експертизи у випадках ушкоджень тупими та гострими предметами, вогнепальною зброєю, технічним струмом. Визначення хімічного складу зубного протезу. Ідентифікаційні дослідження знарядь травми. Ідентифікація особи та методи для її проведення.

Розділ 4. Медичне правознавство

Конкретні цілі:

- знати необхідний понятійний мінімум, без якого неможливо сформулювати загальне уявлення про правове регулювання медичної діяльності та відповідальність за порушення законодавства в даній сфері;
- знати нормативно-правові акти, що регламентують діяльність медичних працівників та правовідносини у сфері охорони здоров'я та вміти проводити їх аналіз;
- засвоїти причини несприятливих наслідків у медичній практиці, лікарських помилок, нещасних випадків;
- вміти характеризувати й оцінювати правопорушення медичних працівників.

Тема 24

Правові основи медичного законодавства. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я.

Поняття, сутність, функції і соціальне призначення держави. Державне регулювання охорони здоров'я і медичної діяльності як функція держави **Правові основи біоетики:**

- медична етика та деонтологія у медичній практиці;
- біоетичне право як наука. Біоетичні права і свободи людини. Гарантії біоетичних прав та свобод людини. Медичне право як інститут права біоетики.

Медичне правознавство в системі вищої медичної освіти.

- медичне правознавство як навчальна дисципліна. Правовідносини в сфері охорони здоров'я: поняття та склад. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти правовідносин у сфері охорони здоров'я. Публічно-правові утворення як суб'єкти правовідносин охорони здоров'я. Об'єкти правовідносин у сфері охорони здоров'я;

- джерела права, що регулюють правовідносини у сфері охорони здоров'я.

Юридична регламентація питань охорони здоров'я в Україні.

- Генез розвитку та становлення правового регулювання охорони здоров'я;
- Законодавство України про охорону здоров'я: сучасний стан і перспективи розвитку. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я;
- державний контроль і нагляд у сфері охорони здоров'я. Система управління якістю медичної допомоги в Україні. Державна акредитація медичних установ та ліцензування медичної діяльності;
- дія антикорупційного законодавства в сфері надання медичної допомоги та медичних послуг.

Тема 25

Правові основи організації охорони здоров'я *Медична допомога та послуга: правова сутність та характеристика за законодавством України*

- поняття медичної допомоги та її види за законодавством України. Поняття та юридична природа медичних послуг. Платні та безкоштовні медичні послуги;
- договір про надання платних медичних послуг: поняття, структура, особливості укладення;
- гарантований державою мінімуму безкоштовної медичної допомоги та її обсяг.

Правовий статус суб'єктів медичних правовідносин

- права людини у сфері охорони здоров'я: національні та міжнародні стандарти;
- правовий статус пацієнта. Законні представники та члени родини пацієнта як суб'єкти медичних правовідносин;
- правовий статус медичних працівників за законодавством України;

- правове регулювання трудової діяльності медичних працівників.

Правові засади забезпечення медичного страхування

- медичне страхування в системі страхування: взаємозв'язок і характерні ознаки;
- програма державних гарантій забезпечення громадян України безкоштовною медичною допомогою;
- поняття і види медичного страхування. Суб'єкти медичного страхування. Права та обов'язки суб'єктів медичного страхування;
- страхування професійної відповідальності лікаря;
- лікарняні каси - форма добровільного медичного страхування на солідарній основі.

Особисті немайнові права в галузі охорони здоров'я, що забезпечують існування фізичної особи.

- Особисті немайнові права: поняття, види, зміст.
- Одержання медичної допомоги в контексті реалізації права на життя. Правові положення щодо штучного переривання вагітності. Евтаназія: правовий та моральний аспект.
- Право людини на здоров'я, охорону здоров'я. Право людини на особисту недоторканість, свободу та гідність. Право на інформовану згоду щодо медичного втручання. Інформована згода на медичне втручання. Право на медичну допомогу. Право на інформацію щодо стану свого здоров'я. Право на тайну щодо стану свого здоров'я. Лікарська таємниця. Правове оформлення медичного втручання та використання складних методів діагностики та лікування.

Правове регулювання окремих видів медичної діяльності.

- правове забезпечення охорони дитинства в Україні;
- правове регулювання діяльності з планування сім'ї та репродукції людини в Україні;
- правове регулювання трансплантації і донорства в Україні;
- правовий порядок застосування лікарських засобів;
- правове регулювання проведення медико-біологічних експериментів в Україні;
- правове регулювання діяльності з наркотичними засобами та психотропними речовинами і прекурсорами;
- правове регулювання надання психіатричної допомоги;
- юридичні аспекти профілактики та лікування інфекційних хвороб, ВІЛ/СНІДу, туберкульозу;
- правове регулювання нетрадиційної медицини в Україні;
- правова регламентація естетичної медицини;
- телемедицина - як нова форма надання медичної допомоги та послуг.

Тема 26, 27

Визначення несприятливих наслідків у медичній практиці. Правопорушення та юридична відповідальність у сфері охорони здоров'я.

Правова кваліфікація дефектів надання медичної допомоги. Ятрогенна патологія.

- юридична оцінка несприятливих результатів лікування хворих;
- лікарські помилки, нещасні випадки;
- проведення експертизи дефектів надання медичної допомоги;
- ятрогенна патологія: визначення, актуальність і основні причини виникнення ятрогеній; класифікація ятрогеній, місце ятрогенної патології в структурі несприятливих результатів медичних втручань.

Правопорушення в охороні здоров'я і юридична відповідальність.

- загальні питання юридичної відповідальності медичних працівників;
- цивільно-правова відповідальність лікувально-профілактичних закладів;
- адміністративна і дисциплінарна відповідальність медичних працівників;
- кримінальна відповідальність медичних працівників за вчинення професійних злочинів;
- поняття посадового злочину і посадової особи у сфері охорони здоров'я;

- зловживання посадою, хабарництво, Отримання незаконної винагороди, службова фальсифікація, халатність.

Правове регулювання медичних експертиз.

- експертиза тимчасової непрацездатності;
- медико-соціальна експертиза;
- військово-лікарська експертиза;
- судово-медична і судово-психіатрична експертиза;
- альтернативна медична експертиза.

Структура навчальної дисципліни

Назви розділів дисципліни і тем	Кількість годин				
	Форма навчання (денна)				
	усього	У тому числі			
л		п	лаб	інд	с.р.
Розділ 1.					
Процесуальні основи та структура судово-медичної служби в Україні. Судово-медична танатологія.					
Тема 1. Предмет і завдання судової медицини			1		1
Тема 2. Історія розвитку судової медицини, судової стоматології, процесуальні та організаційні основи судово-медичної експертизи.			1		1
Тема 3. Організаційно-процесуальні засади проведення судово-медичної експертизи в Україні.			1		2
Тема 4. Загальні питання судово-медичної танатології. Вірогідні й достовірні ознаки смерті. Демонстрація судово-медичного розтину трупа.		0,5	1		2
Тема 5. Огляд трупа на місці події.			1		2
Тема 6. Судово-медична експертиза трупів невідомих осіб. Роль судового стоматолога при встановленні особи невідомої людини. Судово-медична ідентифікація особи за стоматологічним статусом.		0,5	1		2
Тема 7. Судово-медична експертиза трупа у випадку наглої смерті.		0,5	1		2
Тема 8. Судово-медична експертиза трупів новонароджених.		0,5	1		2
Розділ 2.					
Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб.					
Тема 1. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачуваних та інших осіб. Приводи і порядок її проведення. Встановлення тяжкості тілесних ушкоджень.		1	2		

Тема 2. Встановлення стану здоров'я та визначення віку.		0,5	2			2
Тема 3. Судово-медична експертиза спірних статевих станів.		0,5	1			2
Тема 4. Судово-медична експертиза статевих злочинів.			1			2
Розділ 3.						
Судово-медична експертиза ушкоджень та смерті від механічних чинників (судово-медична травматологія). Судово-медична токсикологія.						
Тема 1. Загальні питання судово-медичної травматології.		1	1			2
Тема 2. Судово-медична експертиза ушкоджень тупими та гострими предметами.		1	1			2
Тема 3. Особливості ушкоджень у разі падіння з висоти, на площину - при прискоренні та без нього.		-	1			2
Тема 4. Судово-медична експертиза травматизму та транспортної травми.		1	1			2
Тема 5. Судово-медична експертиза вогнепальних ушкоджень.			1			2
Тема 6. Судово-медична експертиза механічної асфіксії.			1			2
Тема 7. Судово-медична експертиза ушкоджень від дії інших фізичних факторів зовнішнього середовища.		0,5				2
Тема 8. Загальні відомості про отрути, механізм їх дії та основи судово-медичної діагностики отруєнь.		0,5	2			2
Тема 9. Отрути з переважно місцевою дією (корозійні).			1			2
Тема 10. Отрути з переважно загальною дією (резорбтивні).			1			2

Тема 11. Отруєння пестицидами та харчовими токсинами.						2
Розділ 4.						
Медичне право України.						
Тема 1. Правові основи медичного законодавства. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я.		0,25	2			2
Тема 2. Правові основи організації охорони здоров'я.		0,25	2			2
Тема 3. Медико-юридична оцінка несприятливих наслідків у медичній практиці		0,25	1			2
Тема 4. Правопорушення та юридична відповідальність у сфері охорони здоров'я		0,25	1			2

Підсумковий контроль						
Усього годин	90	10	30			50
Кредитів ECTS	3,0					

3. Зміст навчальної дисципліни 4.

4.1. Тематичний план лекцій

№	Назва теми	год
1	Загальні питання судово-медичної танатології. Процес вмирання та смерть. Клінічната біологічна смерть, їх діагностика. Ранні та пізні трупні явища. Діагностика давності настання смерті. Огляд трупа на місці його виявлення. Завдання лікаря-спеціаліста в галузі судової медицини під час огляду трупа на місці його виявлення. Судово-медична експертиза трупів невідомих осіб. Роль судового медика при встановленні особи невідомої людини. Судово-медична ідентифікація особи.	2
2	Судово-медична експертиза встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, стану здоров'я та віку. Експертиза спірних статевих станів та статевих злочинів. Загальні питання судово-медичної травматології.	2
3	Фактори зовнішнього середовища, від дії яких виникають травми. Наслідки травм. Опис ушкоджень. Ушкодження тупими предметами. Класифікація тупих предметів. Синці, садна, забиті рани. Переломи кісток. Загальні питання черепно-мозкової травми.	2
4	Судово-медична токсикологія: загальні відомості про отрути та отруєння, класифікація отрут, діагностика отруєнь їдкими, кров'яними, деструктивними, нервово-функціональними отрутами. Судово-медична діагностика алкогольної інтоксикації. Експертиза смерті від наркотиків.	2
5	Правові основи медичного законодавства. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я. Правові основи організації охорони здоров'я. Визначення несприятливих наслідків у медичній практиці. Правопорушення та юридична відповідальність у сфері охорони здоров'я.	2
Всього годин		10

Тематичний план практичних занять

№п/п	Назва теми	Години
1.	Предмет і завдання судової медицини. Історичні нариси розвитку та етапів становлення судово-медичної служби в Україні. Процесуальні та організаційні засади судово-медичної експертної діяльності. Медичне законодавство в системі медичних знань. Правовий статус судово-медичного експерта. Введення в судову стоматологію та процесуальні основи судово-стоматологічної експертизи. Правове регулювання трансплантації і донорства в Україні.	2
2.	Судово-медичний огляд живих осіб. Судово-медична експертиза встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, стану здоров'я та віку.	2
3.	Судово-медична експертиза спірних статевих станів та статевих злочинів.	2
4.	Судово-медична танатологія. Визначення давностію.	2
5.	Огляд трупа на місці його виявлення	2
6.	Судово-медичне дослідження трупа	2
7.	Судово-медична експертиза трупів новонароджених.	2

8.	Судово-медична експертиза трупа у випадку раптової смерті. Раптова смерть дітей. Оформлення судово-медичної документації	2
9.	Загальні питання судово-медичної травматології. Ушкодження тупими і гострими предметами.	2
10.	Транспортна травма. Ушкодження при падінні з висоти.	2
11.	Судово-медична експертиза вогнепальної травми.	2
12.	Судово-медична експертиза механічної асфіксії.	2
13.	Самостійний літературний огляд.	2
14.	Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.	2
15.	Медико-криміналістичні методи дослідження. Молекулярно-генетичні методи в судовій медицині.	2
16.	Підсумкове заняття	
	Всього годин	30

5. Зміст навчальної дисципліни

4.3 Завдання для самостійної роботи студентів

№п/п	Назва теми	години
1	Підготовка до практичних занять - теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок.	4
2	Самостійне опрацювання тем, які не увійшли в план аудиторних занять. Історія розвитку судової медицини, судової стоматології, процесуальні та організаційні основи судово-медичної експертизи.	4
3	Огляд трупа на місці події.	6
4	Встановлення стану здоров'я та визначення віку. Особливості ушкоджень у разі падіння з висоти, на площину - приприскоренні та без нього.	6
5	Судово-медична експертиза ушкоджень від дії інших фізичних факторів зовнішнього середовища.	12
6	Умови дії отрут. Діагностика отруєнь. Класифікація отрут. 1 Отруєння	6
7	Правові основи медичного законодавства. Організація, управління та правове регулювання у сфері охорони здоров'я.	6
8	Правові основи організації охорони здоров'я. Визначення несприятливих наслідків у медичній практиці. Правопорушення та юридична відповідальність у сфері охорони здоров'я.	6
	Всього годин	50

Методи навчання

Обсяг навчального навантаження студентів описаний кредитами ECTS, які зараховуються студентам при успішному засвоєнні ними відповідного розділу (залікового кредиту).

Кредитно-модульна система організації навчального процесу спонукає студентів до систематичного навчання впродовж семестру.

Видами навчальної діяльності студентів згідно з навчальним планом є:

- а) лекції;
- б) практичні заняття;
- в) самостійна робота студентів (СРС), в організації якої значна роль належить консультаціям.

Тематичні плани лекцій, практичних занять, СРС забезпечують реалізацію у навчальному процесі всіх тем, які входять до розділів.

Теми лекційного курсу розкривають проблемні питання відповідних розділів судової медицини. У лекційному курсі (16 годин) необхідно викладати новітні наукові дані з основних розділів судової медицини.

На аудиторних практичних заняттях (36 годин) максимальну кількість навчального часу необхідно виділяти для засвоєння знань з розділу, що вивчається.

Структура практичного (аудиторного заняття):

- пояснення викладачем незрозумілих питань з даної теми;
- тестування (комп'ютерне, письмове);
- усне опитування теоретичного матеріалу, розв'язання ситуаційних задач;
- по можливості участь у: розтині, експертизі живих осіб, дослідженні речових доказів;
- стисле пояснення матеріалу наступного заняття, акцентуація на важливих моментах і питаннях загального модуля з даної теми.

Структура змістовного модуля (аудиторного заняття):

1. тестування (комп'ютерне, письмове);
2. письмова відповідь на модульні питання, розв'язання ситуаційних задач.

Під час самостійної роботи на практичних заняттях студенти під керівництвом викладача вивчають основні об'єкти експертизи і проводять:

- дослідження трупа із складанням «Акту судово-медичного дослідження», «Судово-медичного діагнозу» та «Лікарського свідоцтва про смерть»;
- обстеження потерпілих, звинувачуваних та інших осіб із складанням «Висновків»;
- вирішують контрольні тестові завдання, ситуаційні задачі, проводять лабораторне дослідження речових доказів та описують макро- та мікропрепарати.

Дослідження трупа являється однією із обов'язкових навичок, які опрацьовують студенти під час вивчення судової медицини. Складений студентами «Акт судово- медичного дослідження трупа», «Судово-медичний діагноз» та «Лікарське свідоцтво про смерть» викладач обов'язково перевіряє та оцінює. Навчальним планом передбачено також 40 годин для самостійної позааудиторної роботи студентів. Зміст такого виду самостійної роботи визначається кафедрою (курсом) та затверджується на кафедральній навчально-методичній нараді. До педагогічного навантаження викладача ці години не враховуються.

Відповідно до своїх можливостей у своїй робочій навчальній програмі кафедра (курс) визначає теми лекцій, практичних аудиторних занять та перелік тем, винесених для самостійного позааудиторного опрацювання.

ПРИКЛАДИ ТИПОВИХ ТЕСТОВИХ ЗАДАЧ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ:

1. Проведення судово-медичної експертизи передбачено

1. відомчими правилами
2. вимаганнями родичів
3. **статтями кодексів+**
4. даним розпорядженням головного лікаря лікувальної установи
5. направленням лікувальної установи

2. Лікар якої спеціальності може бути залучений для проведення експертизи:

1. **1 - так +**
2. **2 – ні**

3. Лікар будь-якої спеціалізації, який притягнутий для проведення судово- медичної експертизи, іменується як:

1. - експерт
2. - судово-медичний експер
3. - **лікар-експерт+**
4. - консультант
5. - лікуючий лікар

4. Лікар-експерт за проведеною експертизу несе таку ж відповідальність як і судово-медичний експерт:

1. 1 – так+
2. – ні

5. За проведену експертизу лікар-експерт відповідальності не несе:

1. - так
2. - ні+

6. При проведенні експертизи експерт повинен:

1. - з'явиться по виклику слідчого, прокуратури, суду+
2. - проконсультуватись з адвокатом
3. - надати правильне заключення на поставлені питання+
4. - вивчити карно-процесуальний кодекс
5. - зберігати слідчу таємницю+

7. При проведенні експертизи експерт /лікар-експерт/ має право

1. - знати цілі та задачі експертизи+
2. - знайомитись з матеріалами справ+
3. - бути присутнім на допитах+
4. - відмовитись від відповіді на питання, що виходять за межі його компетенції+
5. - прохати відведення певного часу для ознайомлення з необхідною літературою+

8. Лікар-експерт, який є компетентним та не зацікавленим у результаті дослідження, має право відмовитись від проведення експертизи:

1. - так
2. – ні+

9. Судово-медичний експерт, як і лікар-експерт несуть відповідальність у відповіді з кримінальним кодексом за:

1. - відмову від відповіді на запитання, що виходять за межі його компетенції
2. - ухилення від проведення експерти
3. - відповіді з поважних причин
4. - складання завідомо хибного заключення
5. - розголошення слідчої таємниці

10. До поважних причин, які дозволяють лікарю-експерту відмовитись від проведення експертизи відносяться:

1. - небажання проведення експертизи
2. - зацікавленість у результаті справи
3. - лікарська спеціальність хірурга
4. - некомпетентність у наданому питанні
5. - лікарська спеціальність педіатра

4.4. Забезпечення освітнього процесу

1. Мультимедійні проектори, комп'ютери, екрани для мультимедійних презентацій, лекційні презентації.
2. Демонстраційні екрани, ноутбуки, файли у Power Point та Word з задачами «Крок - 2» для практичних та підсумкових занять.
3. Залікові білети.

5. Підсумковий контроль

Перелік питань для підсумкового контролю (диф. заліку)

Розділ «Судова медицина»

1. Судова медицина як наука.
2. Етапи розвитку вітчизняної судової медицини.
3. Поняття про судово-медичну експертизу та її види.
4. Структура судово-медичної служби в Україні.
5. Бюро судово-медичної експертизи, його структура і функції підрозділів.
6. Документи, які регламентують судово-медичну експертну діяльність.
7. Права, обов'язки та відповідальність судово-медичного експерта.
8. Гарантії незалежності експерта.
9. Визначення поняття «Танатологія».
10. Особливості судово-медичного дослідження трупа.
11. Поняття «Смерть». Класифікація смерті.
12. Термінальні стани. Етапи термінального стану. Патолофізіологія процесу умирання.
13. Ознаки гострої та агональної смерті.
14. Клінічна смерть та її діагностика.
15. Уявна смерть. Поняття евтаназії.
16. Вірогідні ознаки біологічної смерті та їх діагностика.
17. Абсолютні ознаки смерті. Ранні трупні ознаки - трупні плями, трупне залякання, охолодження трупа, висихання, аутоліз.
18. Пізні трупні ознаки - гниття, жировіск, торф'яне дублення, муміфікація.
19. Післясмертні зміни тканин ротової порожнини, зубо-щелепного апарата та кісток.
20. Судово-медичне визначення давності настання смерті.
21. Загальні правила, порядок та етапи судово-медичного розтину трупа.
22. Судово-медичне дослідження тканин і кісток лицевого черепа.
23. Особливості судово-медичної експертизи трупа невідомої особи. Зубна формула.
24. Проведення огляду місця події і трупа. Фази огляду місця події.
25. Обов'язки лікаря-стоматолога при огляді трупа на місці його виявлення.
26. Значення стоматологічного статусу для встановлення особи невідомого.
27. Приводи для проведення судово-медичної експертизи живих осіб.
28. Порядок призначення та проведення експертизи, документація.
29. Юридична класифікація та експертні критерії несмертельних тілесних ушкоджень - тяжкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості та легкі тілесні ушкодження.
30. Визначення тяжкості тілесного ушкодження при ушкодженні кісток обличчя.
31. Визначення тяжкості тілесного ушкодження при травмі зубів.
32. Судово-медична експертиза стану здоров'я.
33. Незгладиме спотворення обличчя.
34. Визначення расової приналежності за будовою зубів.
35. Поняття про ушкодження (травму). Класифікація факторів зовнішнього середовища, які викликають ушкодження.
36. Анатомічні та функціональні ушкодження, їх особливості.
37. Класифікація ушкоджень залежно від травмуючого предмету, локалізації, загрози для життя, наслідків травми.
38. Особливості опису ушкоджень.
39. Класифікація тупих предметів за механізмом їх дії на тіло людини. Особливості ушкодженням'яких тканин обличчя.
40. Садна обличчя, їх судово-медичне значення.
41. Синці, їх судово-медичне значення.
42. Забиті рани обличчя, їх судово-медичне значення.
43. Судово-медичні можливості при дослідженні рубців. Келоїдні рубці.
44. Садна слизової оболонки ротової порожнини.

- 45.Крововиливи в слизовій оболонці ротової порожнини.
- 46.Особливості виникнення переломів кісток обличчя.
- 47.Переломи нижньої щелепи.
- 48.Переломи верхньої щелепи.
- 49.Вивих зуба та ушкодження ясен.
- 50.Переломи зубів.
- 51.Травматична екстракція зуба. Переломи зубів при оперативному їх видаленні.
- 52.Ушкодження зубами людини. Загальна характеристика.
- 53.Питання, які вирішують при дослідженні ушкоджень, заподіяних зубами.
- 54.Визначення поняття «гострий предмет». Ушкодження, які вони спричинюють.
- 55.Характеристика різаних ран.
- 56.Характеристика колоти ран.
- 57.Характеристика колото-різаних ран.
- 58.Характеристика рубаних ран.
- 59.Характеристика ушкоджень гострими предметами, які заподіяні власною рукою.
- 60.Причини смерті від дії тупих та гострих предметів, судово-медичні критерії смерті від гострої крововтрати.
- 61.Механічна асфіксія, визначення поняття, класифікація, стадії життєвого перебігу.
- 62.Загальноасфіктичні ознаки та їх судово-медичне значення.
- 63.Странгуляційна механічна асфіксія - повішання.
- 64.Странгуляційна механічна асфіксія - задушення петлею.
- 65.Видові ознаки задушення кінцівками.
- 66.Видові ознаки компресійної механічної асфіксії
- 67.Аспіраційна асфіксія (утоплення).
- 68.Класифікація ручної вогнепальної зброї. Будова бойових і мисливських набоїв.
- 69.Види дії кулі за кінетичною енергією, їх характеристика.
- 70.Специфічні ознаки вхідного та вихідного вогнепальних отворів.
- 71.Класифікація дистанцій пострілу та принцип їх розділення.
- 72.Види та ознаки пострілу впритул.
- 73.Ознаки пострілу з близької відстані.
- 74.Ознаки пострілу з неблизької відстані.
- 75.Зони ранового каналу в м'яких тканинах. Раньовий канал в плоских кістках.
- 76.Визначення послідовності пострілів на тілі людини.
- 77.Судово-медична експертиза опіків обличчя.
- 78.Дія високої температури на кістки і зуби.
- 79.Судово-медична експертиза відморожень.
- 80.Особливості дії іонізуючого випромінення на тканини та його вплив на зуби.
- 81.Гостра променева травма ротової порожнини. Променева травма зубів.
- 82.Променева травма кісток лицевого скелету.
- 83.Особливості ушкоджень технічною електрикою.
- 84.Токсикологія. Отрута. Умови дії отрут. Отруєння його види. Класифікація отрут.
- 85.Характеристика стадій отруєння.
- 86.Отруєння кислотами та їдкими лугами.
- 87.Отруєння миш'яком.
- 88.Отруєння ртуттю.
- 89.Отруєння фосфором.
- 90.Отруєння етиловим алкоголем.
- 91.Отруєння ботулотоксином.
- 92.Отруєння грибами.
- 93.Зміни зубів і слизової оболонки ротової порожнини при хронічних отруєннях деструктивними отрутами.
- 94.Різновиди слідів крові. Питання, які можуть бути вирішені під час дослідження крові.
- 95.Судово-медичне дослідження слини.

96. Судово-медичне дослідження волосся.
97. Судово-цитологічні дослідження об'єктів стоматологічного походження.
98. Медико-криміналістичні ідентифікаційні дослідження під час проведення судово-медичної(стоматологічної) експертизи.

Розділ «Медичне право України»

1. Дайте визначення держави та розкрийте її ознаки.
2. Визначте функції держави та дайте їх класифікацію.
3. Назвати та дати характеристику соціальним нормам, які регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності.
4. У чому сутність правореалізації?
5. Назвати та пояснити сутність стадій правого регулювання.
6. З чим пов'язана актуальність розгляду ятрогеній у рамках медичного права?
7. Дайте визначення ятрогенії, наведіть приклади ятрогеній, викликаних правильними та неправильними медичними діями.
8. Назвіть об'єктивні і суб'єктивні чинники виникнення ятрогеній.
9. Приведіть критерії правомірності ятрогенії.
10. Дайте визначення лікарської етики і деонтології у загальній структурі соціального регулювання медичної діяльності.
11. Охарактеризуйте загальну структуру і дайте визначення прав людини у сфері медичної діяльності.
12. Дайте визначення суб'єктивного права людини в сфері медичної діяльності. Які існують види правових статусів у сфері медичної діяльності?
13. Наведіть класифікацію прав людини у сфері медичної діяльності.
14. Дайте визначення лікарської таємниці й обґрунтуйте правомірність уживання такого поняття.
15. Що таке медична інформація?
16. Назвіть основні суб'єкти збереження лікарської таємниці.
17. Що відноситься до об'єктів лікарської таємниці?
18. Наведіть й охарактеризуйте випадки правомірного розголошення лікарської таємниці.
19. Дайте визначення поняття «пацієнт» і перерахуйте права пацієнтів за законодавством України.
20. Охарактеризуйте право пацієнта на чуйне ставлення, на дії і помисли, що ґрунтуються на принципах загальнолюдської моралі, з боку медичних і фармацевтичних працівників і право на вибір лікаря і лікувально-профілактичного закладу.
21. Проаналізуйте права пацієнта на збереження лікарської таємниці, інформовану добровільну згоду і відмову від медичного втручання.
22. Охарактеризуйте право пацієнта на відшкодування шкоди у разі заподіяння їй здоров'ю при наданні медичної допомоги.
23. Дайте визначення та охарактеризуйте юридичну відповідальність медичного працівника за професійне правопорушення.
24. Які існують види відповідальності лікарів за вчинені правопорушення?
25. Що слід розуміти під професійним медичним злочином?
26. Дайте характеристику крайньої необхідності як обставини, що виключає злочинність діяння у сфері медичної діяльності.
27. Дайте характеристику обґрунтованому ризику як обставини, що виключає злочинність діяння у сфері медичної діяльності.
28. Наведіть класифікацію та назвіть види злочинів, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності.
29. Які існують різновиди шкоди як результату протиправного медичного втручання? Дайте їм характеристику.
30. Що таке моральна шкода? Назвіть принципи компенсації моральної шкоди у сфері медичної діяльності.

31. Дайте визначення та охарактеризуйте адміністративну відповідальність медичних працівників. Назвіть адміністративні правопорушення, які найбільш важливі в контексті медичної діяльності.
32. Дайте визначення та охарактеризуйте дисциплінарну відповідальність медичних працівників. У чому полягають основні принципи накладення дисциплінарного стягнення у сфері медичної діяльності?
33. Дайте визначення і назвіть види дефектів надання медичної допомоги.
34. Дайте визначення лікарських помилок і назвіть об'єктивні і суб'єктивні чинники, що знаходяться в їх основі.
35. Дайте визначення і охарактеризуйте нещасний випадок у медичній діяльності. Приведіть найбільш типові приклади нещасних випадку в медичній практиці.
36. Охарактеризуйте проведення експертизи дефектів надання медичної допомоги.
37. У чому полягає загальна послідовність дій при розборі дефектів надання медичної допомоги?
38. Назвіть загальні питання, які повинні з'ясуватися в більшості випадків дефектів надання медичної допомоги.
39. Дайте визначення поняття предмету медичного права. Що розуміють під медичною діяльністю?
40. Дайте визначення медичного права. Що таке медичне правовідносини? Які основні види медичних правовідносин Ви знаєте?
41. Які бувають групи суб'єктів медичних правовідносин? Яким умовам повинні відповідати пацієнти медична установа, щоб вважатися суб'єктами медичних правовідносин?
42. Дайте визначення і охарактеризуйте поняття юридичного факту у сфері надання медичної допомоги.
43. Професійно-посадові правопорушення медичних працівників.
44. Правова поведінка.
45. Правовідносини в сфері охорони здоров'я: поняття та склад. Об'єкти правовідносин в сфері охорони здоров'я.
46. Поняття медичної допомоги та її види за законодавством України.
47. Особисті немайнові права: поняття, види, зміст. Одержання медичної допомоги в контексті реалізації права на життя.
48. Евтаназія: правовий та моральний аспект.
49. Право людини на здоров'я, охорону здоров'я.
50. Право людини на особисту недоторканість, свободу та гідність.
51. Право на інформацію щодо стану свого здоров'я.
52. Право на таємницю щодо стану свого здоров'я.
53. Юридична оцінка несприятливих результатів лікування хворих. Лікарські помилки.
54. Юридична оцінка несприятливих результатів лікування хворих. Нещасні випадки.
55. Ятрогенна патологія: визначення, актуальність і основні причини виникнення ятрогенної; класифікація ятрогенної, місце ятрогенної патології в структурі несприятливих результатів медичних втручань.
56. Загальні питання юридичної відповідальності медичних працівників.
57. Цивільно-правова відповідальність лікувально-профілактичних закладів.
58. Адміністративна відповідальність медичних працівників.
59. Дисциплінарна відповідальність медичних працівників.
60. Кримінальна відповідальність медичних працівників за вчинення професійних злочинів.
61. Поняття та види посадового злочину. Поняття та ознаки посадової особи у сфері охорони здоров'я.
62. Зловживання посадою. Хабарництво. Отримання незаконної винагороди.
63. Службова фальсифікація. Халатність.

**Чорноморський національний університет імені Петра Могили Освітньо-кваліфікаційний рівень - магістр Напрямок підготовки: 222 «Медицина»
Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»**

Навчальна дисципліна - СУДОВА МЕДИЦИНА, МЕДИЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Білет № 0

1. Бюро судово-медичної експертизи, його структура і функції підрозділів.
2. Судово-медична експертиза відморожень.
3. Евтаназія: правовий та моральний аспект.
4. Ятрогенна патологія: визначення, актуальність і основні причини виникнення ятрогеній; класифікація ятрогеній, місце ятрогенної патології в структурі несприятливих результатів медичних втручань.

Затверджено на засіданні кафедри анатомії, гістології, клінічної анатомії і оперативної хірургії та патоморфології № 7 від 5 лютого 2020

Завідувач кафедри _____ д. мед. наук, проф Черно В.С.

Викладач, що приймає залік _____ д. мед. наук, проф Черно В.С.

6. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.

Критерії допуску до складання підсумкового контролю.

До складання підсумкового контролю допускаються студенти, які були присутні на всіх практичних заняттях та лекціях, або відпрацювали пропущені заняття в установленому порядку, та набрали мінімальну кількість балів, а також здали практичні навички. Сума балів для допуску (поточна успішність + практичні навички + індивідуальна робота). Студенти, які мають заборгованість на кінець семестру, ліквідують її тільки з дозволу декана факультету.

1. Підсумковий контроль здійснюється після закінчення практичних занять у вигляді диференційного заліку згідно графіку навчально-методичного відділу ЧНУ.

2. Підсумковий контроль складається з перевірки теоретичних знань та практичних навичок. Максимальна кількість балів за підсумковий контроль дорівнює 80 балів, мінімальна - 50.

3. Перескладання підсумкового контролю проводиться 2 рази.

4. Загальна успішність з навчальної дисципліни складається:

- а) поточна успішність;
- б) практичні навички;
- в) індивідуальна робота;
- д) підсумковий контроль (дифзалік, усна відповідь).

Сума балів за семестр складає: поточна успішність - 70-120 балів, підсумковий контроль 50-80 балів, індивідуальна робота оцінюється додатковими 1-6 балів, але Разом не більше 200 балів.

Оцінка успішності студента

Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
Практична робота 1	8
Практична робота 2	8
Практична робота 3	8
Практична робота 4	8

Практична робота 5	8
Практична робота 6	8
Практична робота 7	8
Практична робота 8	8
Практична робота 9	8
Практична робота 10	8
Практична робота 11	8
Практична робота 12	8
Практична робота 13	8
Практична робота 14	8
Практична робота 15	8
Разом	120
Підсумковий контроль (дифзалік)	80
Разом	200

Критерії оцінювання знань Оцінкою 7-8 балів та 71-80 балів на дифзаліку (А за шкалою ECTS та 5 за національною шкалою) відповідь студента оцінюється, якщо вона демонструє глибокі знання всіх теоретичних положень і вміння застосовувати теоретичний матеріал для практичного аналізу і не має ніяких неточностей.

Оцінкою 5-6 балів та 61-70 балів на дифзаліку (В та С за шкалою ECTS та 4 за національною шкалою) відповідь оцінюється, якщо вона показує знання всіх теоретичних положень, вміння застосовувати їх практично, але допускаються деякі принципові неточності.

Оцінкою 4 балів та 50-60 балів на дифзаліку (D та E за шкалою ECTS та 3 за національною шкалою) відповідь студента оцінюється за умови, що він знає головні теоретичні положення та може використати їх на практиці.

7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

7.1. Основна література з судової медицини (Підручники)

1. Бабанін А.А., Мішалов В.Д., Біловицький О.В., Скребков О.Ю. Судова медицина. - Сімферополь, 2012. - 578 с.
2. Судова медицина. За ред. акад. НАМНУ Москаленка В.Ф. та професора Михайличенка Б.В. // Київ, ВСВ «Медицина», 2011. - 448 с.
3. Лісовий А.С., Голубович Л.Л. Судова медицина. - Київ. - 2008. - 483 с.

7.2. Основна література з судової медицини (Посібники)

4. Завальнюк А.Х. Судова медицина: Курс лекцій. - Тернопіль: «Укрмедкнига», 2000. 648с.
5. Судова медицина: навчально-методичний посібник /За ред. Б.В. Михайличенка // К.: МП Леся, 2001. - 416 с.
6. Судово-медична експертиза: навчальний посібник у 3-х частинах /Будко Г.Ю., Романюк А.М., Карпенко Л.І. // Суми. - Вид-во: СумДУ. - 2008. - 1-ша частина - 134 с., 2-га частина 132 с., 3-тя частина - 77 с.

7.3. Допоміжна література з судової медицини

1. Кримінальний кодекс України.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України.
3. Закон «Про судову експертизу», 1994.
4. «Основи законодавства України про охорону здоров'я», 1992.
5. Наказ № 6 МОЗ «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України», 1995.
6. Бабанін А.А., Соколова И.Ф. Судебно-медицинская экспертиза половых состояний // Симферополь, 2001.- 206 с.

7. Банчук М.В., Войченко В.В., Зарицький Г.А., Петрошак О.Ю. Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні. Навчально-методичний посібник за ред. професора В.Д. Мішалова. // К., 2010. - 243 с.
8. Бачинський В.Т., Кулик О.Ф., Савка І.Г., Ванчуляк О.Я. Первинний огляд трупа на місці його виявлення. //Чернівці, 2010. - 212 с.
9. Бойко С.О. Судово-медична експертиза визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень //Ужгород, 2003.-225 с.
10. Герасименко О. Тлумачний та російсько-український словники з судової медицини. - Донецьк, 1999.- 292 с.
11. Завальнюк А.Х. Тлумачний словник судово-медичних термінів. - Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. -351 с.
12. Кулик О.Ф., Бачинський В.Т., Савка І.Г., Ванчуляк О.Я. Особливості судово-медичного дослідження трупа при окремих видах смерті.//Чернівці, 2005. - 211 С.
13. Стмаровойтова Р.О., Мішалов В.Д., Кривда Г.Ф. Судово-медична цитологія. //Одеса: Астропринт, 2007. - 200 с.
14. Федорчук-Незнакомцева Є.П., Павлович В.Г. Посібник з судово-медичної танатології. - Київ, 1998.- 46 с.
15. Яланський О.В., Воробйов Ю.В., Яланська Л.О., Воробйов М.Ю. Судово-медичне дослідження трупа. - Полтава, 2000.- 240 с.

Література з медичного законодавства

І Законодавство у сфері охорони здоров'я.

1. Конституція України
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я
3. Концепція розвитку охорони здоров'я населення України: Затверджено Указом
4. Президента України від 7 грудня 2000 року № 1313/2000 // Офіційний вісник України. - 2000.- № 49.- Ст. 2116.
5. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002 - 2011 роки: Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р // Офіційний вісник України.- 2002.- № 9.
6. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо поліпшення медичної допомоги населенню України».
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення
8. Кодекс законів про працю
9. Цивільний кодекс України
10. Сімейний кодекс України
11. Кримінальний кодекс України
12. Цивільно-процесуальний кодекс України від
13. Кримінально-процесуальний кодекс України)
14. Кримінально-виконавчий кодекс України
15. Закон України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз»
16. Закон України «Про донорство крові та її компонентів»
17. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя»
18. Закон України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення»
19. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» Закон України «Про імплантацію електрокардіостимуляторів»
20. Закон України «Про лікарські засоби»
21. Закон України «Про основи національної безпеки України» Закон України «Про психіатричну допомогу»
22. Закон України «Про судову експертизу»
23. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»

24. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»
25. Закон України «Про відпустки»
26. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням»
27. Закон України «Про інформацію»
28. Закон України «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності» Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»
29. Закон України «Про оплату праці»
30. Закон України «Про охорону праці»
31. Закон України «Про пенсійне забезпечення»
32. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»

II Збірники законодавчих актів у сфері охорони здоров'я

1. Права людини в системі взаємовідносин «лікар - пацієнт» у відкритому суспільстві. Сер. «Бібліотека сімейного лікаря». Вип. 1 (12.2000).- К.: Медицина України, 2000. -272 с.
2. Медичне право України: Зб. нормат.-прав. актів / Упоряд. і наук. ред. Н. Болотіна. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.-412 с.
3. Законодавство України про охорону здоров'я: Зб. нормат. актів. - К.: Юрінком Інтер, 2000.-528 с.
4. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко.- 2-е вид. - К.: Юрінформ, 1992. - 200 с.

III. Підручники, посібники

Основна література:

1. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: Підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка. - К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. - 507 с.
2. Медико-правовий тлумачний словник Упорядники: Сенюта І.Я., Терешко Х.Я., Хлібороб Н.Є., Цибака О.В. - К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2010.
3. 408 с
4. Медичне законодавство: правова регламентація лікарської діяльності: Підручник, кн. 2 / Б.В. Банчук, В.Ф. Москаленко, Б.В. Михайличенко та ін.; за ред. Б.В. Михайличенка. - 4е вид., випр. - К.: ВСВ «Медицина», 2017. - 496 с.

Додаткова література:

1. Акопов В.И. Медицинское право в вопросах и ответах. - М.: ПРИОР, 2001. - 208 с.
2. Бабанін А.А., Нікітіна К.Г., Ясинський В.І. Правознавство: Підручник //Сімферополь, 2005-704 с.
3. Лавриненко О.О., Рогова О.Г., Панасюк С.А., та ін.. Коментар медичного законодавства України. Станом на 01.03.2011 р. - К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2011.- 360 с.
4. Медичне право: нормативно-правові акти: зб. - Л.: Медицина і право, 2008.
5. Ольховський В.О. Медичне правознавство: навчально-методичні рекомендації/В.О.Ольховський, В.В. Хижняк. - Харків: СПД ОФ Бровін О.В., 2011.- 44 с.
6. Організація охорони здоров'я і медичне право України: каталог виставки / Харківська держ.наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка / О.М. Христ'ян (уклад.). - Х. : ХДНБ, 2007. - 45с.
7. Правові основи діяльності медичних і фармацевтичних працівників: навчальний посібник /Бабанін А.А., Ясинський В.І. - Сімферополь, 2002.- 432 с.
8. Процесуальні, організаційні та етичні основи судово-медичної експертизи в Україні: Навчально-методичний посібник /М. В. Банчук, В. В. Войченко, Г. А. Зарицький, О.Ю. Петрошак (за заг. редакцією проф. В. Д. Мішалова). Київ, 2010.-243с.
9. Рудень В.В. Страхова медицина і медичне страхування.-Львів, 1999. - 304 с.

- 10.Сенюта Ірина Ярославівна. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: [монографія]. - Л. : Астролябія, 2007. - 223 с
- 11.Сергеев Ю.Д. Профессия врача: юридические основы. - К.: Вища школа, 1988.- 208 с.
- 12.Сучасне українське медичне право: Монографія / За заг. ред. С.Г. Стеценка. - К.: Атака, 2010. -496 с.
- 13.Хміль І.Ю., Михайличенко Б.В., Артеменко О.Ю. Основи медичного законодавства України. /Навчальний посібник. - К., 2010 р.- 234 с.

Інтернет-ресурси

14. http://www.studmed.ru/mihaylichenko-bv-sudova-stomatologiya_82d3f60e207.html
15. <https://nmapo.edu.ua/s/np/k/sudovoi-medytsyny/pidruchnyky-ta-posibnyky/3535-elektronnij-pidruchniksudova-meditsina-za-zagalnoyu-redaktsieyu-profesora-v-d-mishalova>
16. <http://cul.com.ua/preview/sudmed.pdf>
17. https://pidruchniki.com/89809/meditsina/perednye_slovo_sudova_meditsina
18. <http://medical-enc.com.ua/stomatologia-2.htm>
19. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>
20. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
21. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
22. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
23. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
24. <http://textbooks.net.ua/content/category/32/46/38/>
25. <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/371>